

Deverbaalien lausedynamiikkaa

Eeva Kangasmaa-Minn (Turku)

Melkein kaikkien tieteenalojen perimmäisenä pulmakysymyksenä tuntuu olevan ikäongelma: kumpi on alkuperäisempi, muna vai kana? Kielitieteessä tämänlaisia vastakkainasetteluja on useitakin, yhtenä mainitsemisen arvoisena nominin ja verbin ikäsuhde. Yleisesti on päädytty siihen, että nomini on alkuperäisempi, ja vedottu nominaalilauseen vanhakantaisuuteen. Itse olen kritisoinut tätä katsantokantaa ja huomauttanut, että kuten munaa ei voi olla ilman kanaa ja päinvastoin, ei nominiakaan voinut olla ennen kuin oli myös verbi. Nyt olen kuitenkin valmis myöntämään, että ainakin suomalais-ugrilaisessa kielikunnassa nominilla on esikoisoikeus, nimenomaan funktionaaliselta kannalta katsottuna.

Näyttää nimittäin siltä, että vaikka erinäiset kantavartalat luontuvat syntaktisen prosessin käynnistäjiksi ja riippuvuusasemassa olevien alamaisten hallitsijoiksi — ovat siis verbejä —, ne eivät pysty toimimaan, ellei niitä ensin muuteta nomineiksi. Pelkkä verbinvartalo ei saa syntaktista validiutta. Kuitenkin indoeurooppalaisissa kielissä paljas verbinvartalo esiintyy yleisesti imperatiivin yksikön toisena persoonana: *gå, geh, go, cave canem*. Samaa on todettavissa suomalais-ugrilaisessa kielikunnassa, esimerkkinä lapin *máná*, tšeremissin *mije* ja permiläiskielten *mun* 'mene'. Eräissä suomalais-ugrilaisissa kielissä vastaavassa asemassa on *-k*-johdoksen avulla tuotettu nomini. Erikoiden selvästi tämä näkyy unkarissa: *adj, olvass*, mutta myös suomen muodossa tuntuvat »haamufoneemin» vaikutukset: *anna, lue*. Lähellä onkin ajatus, että unkari, suomi ja mordva edustavat alkuperäistä kantaa; muualla erinäiset ääntenmuutokset ovat sotkeneet kuvaa (vrt. Szinnyei, *Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft* s. 145). Toinen verbinvartalon näyttöpaikka saattaisi suomalais-ugrilaisissa kielissä olla aktiivin indikatiivin preesensin yksikön kolmas persoona. Nykykielessä siinä toisinaan esiintyykin pelkkä vartalo, kuten suomen (hän) *pelkää* tai unkarin subjektiivisen konjugaation *fel*, mutta jälleen kehitys useimmiten osoittautuu läpinäkyvän myöhäiseksi. Suomen indikatiivin preesens rakentuu *k-* ja *PA*-nominijohdosten varaan, lisänä tuntomerkitsemät yksikön 1. ja 2. persoonan muodot, imperatiivissa on sama *k*, ja imperfektiin kätkeytyy *i*-johdin. Tuntomerkitsemien muotojen nominisuutta korostavat niihin liittyvät persoonapäätteet. Toisin sanoen, verbistä täytyy tulla

muodollisesti nomini, ennen kuin se voi toimia verbin finiittimuotona. Tilanne ei ole vain suomalais-ugrilaisille kielille luonteenomainen. Kelttiläiskielten tutkimus on jo toistasataa vuotta sitten osoittanut, että verbin vartalo on tai on alkuaan ollut yksinkertainen abstrakti nomini ja että persoonapäätteet ovat persoonapronomineja, jotka ovat obliikvisijamuotoisina liittyneet nominiin (R. G. Garnett, *Review of the Eastern Origin of the Celtic Nations*, *Quarterly Review* 57, 1836). Meidän kielikunnassamme finiittimuotojen nominisuus on vielä helpommin havaittavissa. Tuntomerkitömiä verbinominien lisäksi verbintaivutukseen on kiteytynyt myös selvästi nomininjohdinten avulla tuotettuja abstraktinomineja, ja persoonamuotoihin kätkeytyneet pronominit ovat läpinäkyvästi nominatiivi- eli perusmuotoisia.

Tämän nojalla on ilmeistä, että verbin luonteenomaisin tunnusmerkki ei ole muoto — jonka se on lainannut nominilta — vaan valenssi. Verbikategoria on siten ratkaisevasti syntaktinen käsite. Valenssin pohjalta määräytyvät verbistä riippuvat nominikategoriat, jolloin syntyy lauseita. Jokainen verbi on itse asiassa mikroprosessori, johon kätkeytyvät kaikki sen vaikutusmahdollisuudet, eli jokainen verbi edustaa kokonaista lausetta. Toisaalta verbi saattaa lauseen pintarakenteesta puuttuakin, mutta sen valenssisuhteet jäävät näkyviin, esim. *Koivisto huomenna Tukholmaan. Huumejutussa pidätyksiä*. Kun verbi eli lause sijoitetaan upotteena toiseen lauseeseen, valenssisuhteet seuraavat mukana. Ne saattavat operoida uudessa matriisilauseessa täysin alkuperäisten suhteiden mukaisesti tai vaihtelevassa määrin alistua matriisilauseen vaatimuksiin. Upotteen keskuksena oleva verbi, joka on muuttunut nominista finiittiverbiksi, nominaalistuu uudelleen, mutta säilyttää valenssinsa, jota verbin mukana seuranneet nominidependentit kuvastavat. Näin käy silloinkin, kun itse verbi prosessissa hukkaantuu: *Älä osta sikaa* (joka on) *säkissä*. Upotteen syvyys näkyy siinä, miten pitkälle nämä nominikategoriat ovat säilyttäneet verbin valenssin mukaiset muotosuhteensa.

Ilmaukseen sisältyvää sanaa voidaan siten tarkastella kolmelta kannalta: lauseen, lausekkeen tai vain sen itsensä näkökulmasta. Muotonsa ja merkityksensä perusteella sana voi vaikuttaa ilmauksen kokonaisrakenteeseen (makrosuhteet). Toisaalta sillä on suhteita siitä riippuvaan tai sitä hallitsevaan lauseenjäseneen (minisuhteet). Lisäksi sillä on sen sisältämien morfeemien edustamia sisäisiä suhteita, esim. kannan ja johtimen tai eri johtimien kesken (mikrosuhteet). Hierarkkiset suhteet ovat aina vaikuttamassa, makrosuhteet sen sijaan riippuvat lauseen, minisuhteet lausekkeen ja mikrosuhteet sanan rakenteesta.

Makrosuhteiden kannalta verbi voi pintarakenteessa esiintyä kolmessa eri hahmossa:

- a.1. Näin että poika *heitti* pallon ikkunaan.
- a.2. Näin pojan *heittävän* pallon ikkunaan.

- a.3. Näin pojan pallonheiton ikkunaan.
 b.1. Pimeys oli apuna, kun rosvo *pakeni* louhikkoon.
 b.2. Pimeys oli apuna rosvon *paetessa* louhikkoon.
 b.3. Pimeys oli apuna rosvon *paossa* louhikkoon.

Ykkösellä merkityissä esimerkeissä verbi toimii finiittiverbinä, jolloin se ei ole alisteisessa asemassa mihinkään muuhun ilmauksen osaan nähden. Se siis hallitsee lauseessaan sekä makro- että hierarkkisia suhteita.

Kakkosesimerkeissä verbi esiintyy verbaalinominina, jolloin se on makrosyntaksinsa puolesta nomini mutta mini- ja hierarkkisilta suhteiltaan verbi, ts. se hallitsee omia dependenttisuhteitaan.

Kolmostapauksissa verbi on deverbaalijohdos, jolloin se on myös hierarkkisilta suhteiltaan nominaalistunut. Ilmiö on kuitenkin eriasteista. Adverbiaali (attributiiviksi nimitettynä) sopii useimmissa tapauksissa deverbaalinominin yhteyteen. Sen sijaan objekti deverbaaliin kytkeytyneenä kuuluu kiteytyneisiin ilmauksiin, kuten *Läksi hammasta hakuhun* tai *Hiien hirveä ajohon*. Saatetaan myös olla *pappia kyydissä* tai *tyttöjä saatolla*. Tällainen objekti on aina partiaalinen. *Läksi hirven ajoon* voisi yksikkömuotoisena edustaa totaaliobjektia, mutta monikko *hirvien ajoon* osoittaa toista. Mielenkiintoista on todeta, että tšeremisissä, jossa akkusatiivi ja genetiivi ovat muotokategorioina säilyneet erillään, ei esiinny lainkaan ns. objektigenetiiviä: vastaava muoto on aina objektin sijassa, akkusatiivissa tai nominatiivissa: *šoləžən k ní g a lutmaškəžə mijat* 'He menevät nuoremman veljen kirjanlukupaikkaan' ja *nunən m o m əštəməštəm tüzəbəkə ok luk kən* 'Ellei hän anna julkisuuteen, mitä he ovat tehneet'. Molemmissa esimerkeissä on tekijä, agentti, ilmaistu genetiivimuotoisena, joten tšeremissi kyllä tuntee subjektigenetiivin, objektigenetiiviä sen sijaan ei. Suomessakin deverbaalinominin pohjana olevan verbin adverbiaali voi muotoaan muuttamatta siirtyä johdoksen adverbiaali-attribuutiksi eli attributiiviksi, mutta objekti joutuu vaihtamaan sekä sijaa että funktiota (akkusatiivista ja yleensä myös partitiivista genetiiviksi ja verbin määritteestä nominin määritteeksi). Genetiiviasuisena se on vaarassa sekaantua deverbaalin mahdolliseen agenttiin: *Yöperhosten pyyntitavat vaihtelevat* on kielellisesti moitteeton mutta sisällyksellisesti ambivalentti.

Eri verbityyppien syntaktisista suhteista on siten todettavissa, että finiittiverbit ja verbaalinomit saavat määritteikseen objekteja ja adverbiaaleja, deverbaalinomit taas attributiiveja joko genetiivi- tai paikallissijamuotoisina — joskus tulevat kyseeseen jopa marginaalisijat, postpositionrakenteet tai adverbit. Tosin esim. sellaisessa erikoistapauksessa kuin *Süivittä lentäminen on mahdotonta* abessiivimuoto voidaan katsoa deverbaalinominin adverbiaaliksi yhtä hyvin kuin lauseen määritteeksikin. Deverbaalien ja varsinaisten verbaalinominien raja on selvä, mutta deverbaalien verbisyydessä on siinäkin aste-eroja. Juuri *miNEN*-johdokset, jotka useimmiten edustavat verbin puh-

dasta abstraktiota, ovat ryhmässään verbaalinomineita lähinnä (vrt. Olavi Nuutinen, Suomen teonnimirakenteista s. 54).

Lauri Hakulisen mukaan (Suomen kielen rakenne ja kehitys) suomessa on viitisenkymmentä deverbaalijohtoista nominityyppiä, kymmenkunta niistä primaareja. Muodollisesti myös verbien finiitti- ja infiniittimuotoja voi pitää deverbaaleina nominijohdoksina, joten verbin persoonamuodot ja verbaalinomit edustavat vain päätyypin alalajeja. Niiden erikoisominaisuudet ovat vasta käytön eli funktion seurausta. Finiittimuodot ovat käytössä siinä määrin hankautuneet, että ne on helppo rajata omaksi ryhmäkseen sekä morfologisin että syntaktisin perustein. Suomessa toisin kuin useimmissa muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä myös infiniittimuodot erottuvat suhteellisen selvästi muista deverbaaleista. Syntaktisen väliasemansa vuoksi ne ovat kyseisistä johdoksista kaikkein antoisin tarkastelun kohde. Niitä voi pitää deverbaalinomien funktionaalisina varajoukkoina, jotka lausedynamiikan laukaisevasta vaikutuksesta omaksuvat finiittimuotojen piirteitä. Useassa tapauksessa vasta ilmauksen kokonaisrakenteesta — makrosyntaksista — on pääteltävissä, onko siinä esiintyvä deverbaalinen nominijohdos myös verbaalinomini. Ainoa yksinomaan verbaalinominina esiintyvä johdos on 1. ja 2. infinitiivin muotoina tavattava *TA*-tyyppi. Muuten verbaalinominina tulee kyseeseen deverbaalisen määränominin jokin sijamuoto (tai jotkin sijamuodot), toisin sanoen 3. ja 4. infinitiivin *mA*- ja *miNEN*-johdoksiin perustuvat paradigmat. Primaarittyypeissä pysytellen voidaan todeta, että suomen infinitiiveinä esiintyvät *TA*- ja *mA*-deverbaalijohdosten eräät sijamuodot ja edelleenjohdokset. Partisiipit eroavat infinitiiveistä sikäli, että ne saattavat esiintyä verbaalinomineina kaikissa sijamuodoissa ja siten helposti leksikaalistua normaaleiksi deverbaalijohdoksiksi: *Hän on hyvin oppinut* ~ *Hän on kuuluksa oppinut*. *Virka on paljon vaativa* ~ *Virka on hyvin vaativa*. Erityisen hankalaa on erottaa toisistaan partisiippi-muotoja ja vastaavia adjektiivijohdoksia, sillä adverbikriteerihän menettää siinä merkityksensä. Sen sijaan *mA*- ja *miNEN*-johdosten osalta yhtenevyys rajoittuu määrämuotoihin eikä syntaktinen tulkinta yleensä tuota vaikeuksia: *Hän oli tuskin päässyt sitä sanomasta* ~ *Hän ei päässyt selville siitä sanomasta*.

Makrosyntaksin kannalta verbidit eli verbikantaiset sanat osoittautuvat joko finiittiverbeiksi tai verbistä johtuneiksi nomineiksi. Lauseensisäisten hierarkkisten suhteiden nojalla taas vastakkain päätyvät toisaalta finiittiverbit ja verbaalinomit, toisaalta varsinaisten nominien tapaan käyttäytyvät deverbaalinomit. Ratkaisevaa aiheen kannalta on, että finiittimuotoinen verbi kuuluu pintarakenteeseen, deverbaalinen johdos edustaa aina upotetta. Upotteiden syvyysasteessa on kuitenkin eroja. Kun keskitytään tarkastelemaan verbaalinominin suhteita siitä riippuviin tai sen hallitsemiin lauseenjäseniin, liikutaan vielä pinnan tuntumassa. Verbaalinominin pintafunktiot kuvastavat sen pohjana olevan verbi-idean syvyysfunktioita. Samoin on laita tavallisten

deverbaalisten nominijohdosten; suhteet ovat vain usein hämärtyneitä ja vähäalaisia, vrt. *kalaa pyytävä henkilö ~ kalastaja*.

Verbaalinominin syntaktiset suhteet pysyvät varsin läpinäkyvinä kautta moninaisten muutosprosessien. Ratkaisevaa on, että pintarakenteessa verbaalinomini dependentteineen joutuu itse dependentin asemaan, joko finiittiverbin, siitä riippuvan nominin tai koko matriisilauseen suhteen. Prosessissa voi jokin verbaalinominin omista dependenteistä siirtyä matriisilauseen finiittiverbin reviiiriin tai kokonaan sulautua johonkin matriisilauseen jäseneen. Tätä ilmiötä on Osmo Ikola monipuolisesti tarkastellut Lauseenvastikeopissaan. Seuraavassa rajoitun kuitenkin ensisijaisesti pohtimaan upotusprosessia matriisilauseen näkökulmasta eli verbaalinominirakenteen asemaa pintailmauksen struktuurissa, jolloin rakenteen suhteellinen omavaraisuus jää vähemmälle huomiolle.

Nominaalirakenne saattaa olla matriisilauseen finiittiverbin kannalta välttämätön, esiintyä siihen välittömässä riippuvuussuhteessa olevana aktantina. Eräissä tapauksissa se jopa edustaa matriisilauseen predikaatiota. *Hän on hyvin oppinut* rakentuu statiivipredikaatiosta *oppinut*, jonka kopula liittyy ilmauksen lähtökohtaan eli nominatiivikategorian edustajaan. Nominipredikaattiin liittyy modifioiva adverbi *hyvin*. Ilmaus jäsentyy tietysti toisinkin: nominaalimuoto liittyy kopulaan, jolloin syntyy liittomuotoinen predikaatti *on oppinut* ja sitä kokonaan luonnehtii modaaliadverbi *hyvin*. Suomen yleiskielen perinnäiset liittotempukset rakentuvatkin varsin selvästi nominipredikaation varaan, vaikka nykykielen kannalta pintarakenteessa ilmauksen osaset ovat ryhmittyneet uudelleen ja nominaalimuodon voi katsoa muodostavan kopulan kanssa sanaliiton, joka sellaisenaan solmii suhteet muihin pintarakenteen jäseniin. Kopula ja nominipredikaatti muodostavat siinä uuden, upotteeseen pohjautuvan verbipredikaatin. Vastaavanlaisia syntaktisia siirtymiä on havaittavissa myös verbikopulan ja sen komplementtia edustavan nominaalirakenteen kesken. Savolaismurteissa liittomuotojen toinen partisiippi esiintyy olosijassa, essiivissä: — *errään kerra' ol' muua' isäntä rikastunna juuri sillä selällä ja mahallaan kulukemisella* (Ruoppila — Soutkari, Suomalainen murrelukumisto, s. 111). Kun yleiskielen — ja useimpien murteiden — perfekti ja pluskvamperfekti rakentuvat nominipredikaatiolle, savolaismurteissa on lähdetty lokatiivipredikaatiosta, pintarakenteen kannalta predikaatiiviadverbiaalista. Tyyppillistä näille ilmauksille on, että matriisilause on suppea ja ilman upotusta vajaa ja että nominatiivi/ergatiividependentti on matriisilauseelle ja upotelle yhteinen.

Koska suomen kielessä esiintyy varsinainen kieltoverbi, kaikki verbin kielteiset muodot perustuvat upotukseen. Liittomuodoissa tulee kyseeseen jopa kaksinkertainen upotus. Kieltopreesensissä esiintyy nominaaliosana deverbaalinen *k*-johdos, poikkeuksellisenä muuten verbaalinominien valtaamassa ase-

massa. Kielteisessä imperfektissä toisen partisiipin relatiivista aikaa ilmaiseva tunnus esiintyy absoluuttisena menneen ajan merkitsimenä: *en oppinut*.

Nominaalirakenteen yhtenä funktiona on siten toimia liittopredikaatin osana, nimenomaan funktionaalisesti tärkeämpänä osana, koska sanaliiton yhteiset dependentit määräytyvät verbaalinominin, eivät finiittiverbin valenssista. Erikoisasemassa on liittomuodon objekti. Ylintä predikaatiota edustava kieltoverbi määrää alimman predikaation eli nominaalimuodon objektin sijan: *Olen ostanut kirjan* ~ *En ole ostanut kirjaa*. Myönteisten liittomuotojen passiivikonstruktiot ovat tässä suhteessa varsin mielenkiintoiset. Jos nominaalimuodolla on passiivivariantti, apuverbi pysyy normisuomen mukaan aktiivisena: *On ostettu kirja*, ja objektin muoto määräytyy nominaaliosan mukaan. Mutta päinvastaisessa tapauksessa intransitiivinen passiivimuotoinen apuverbi hallitsee transitiivisen verbaalinominin objektia: *Olimme näkemässä ihmeen* ~ *Oltiin näkemässä ihme*. Varsinaisesti apuverbi toimii modus-, tempus- ja persoonasuffiksien ripustimena. Mutta liittoilmauksella on omat temporaaliset ja modaaliset vivahteensa, jotka eivät välttämättä johdu sen osasten ominaisuhteista. Tässä mielessä on syytä puhua erikseen temporaalisista ja modaalisista verbiliitoista.

Suomen kielen absoluuttisista tempuksista preesens yleensä liittyy menemättömään, imperfekti menneeseen ajankohtaan. Kuten edellä viitattiin, nominaalimuodoista ovat ajankohtaan näkyvimmin sidoksissa partisiipit, koska niistä voidaan abstrahoida relatiivista aikaa osoittava suffiksi: ensimmäinen partisiippi viittaa menemättömään, toinen partisiippi menneeseen aikasuhteeseen. Suomen kielen perfekti sisältää siten sekä menemättömän että menneen prosessin tunnusmerkit ja pluskvamperfekti on kaksinkertaisesti sidoksissa menneeseen ajankohtaan. Vastaavasti liittopreesens kuuluu sekä finiitti- että infiniittiosansa puolesta menemättömänä ja liittoimperfekti finiittiverbin puolesta menneeseen ja infiniittimuodon osalta menemättömään aikasuhteeseen.

Suhteellista aikaa voidaan osoittaa myös verbaalinomineihin liittyvien sijapäätteiden avulla, siten että olosija viittaa samanaikaiseen, erosija aikaisempaan ja tulosija myöhäisempään aikasuhteeseen (vrt. John Anderson, *An essay concerning aspect*, s. 28—38). Tämä tuo temporaalisiin kuvioihin nimenomaan kolmannen infiniitivin lokaaliset sijamuodot, joissa mainittu kolmijako selvästi näkyy. Ne esiintyvät kuitenkin vain erikoistapauksissa liittopredikaattien osana. Sellaisissa ilmauksissa kuin *Olen uimassa* ~ *Tulen uimasta* ~ *Menen/tulen uimaan* voi olla kyseessä puhtaasti lokaalinen suhde aivan samoin kuin toteamuksissa *Olen talossa* ~ *Tulen talosta* ~ *Menen/tulen taloon*. Siten *Olin ostamassa kalaa* on syntaktisesti kaksiselitteinen. Se saattaa olla vastaus tiedusteluun *Missä olit*, jolloin se sisältää tavallisen lokatiivipredikaation, aineksina *ostaa*-verbi ja sen passiivinen dependentti *kalaa*. Mutta jos se edellyttääkin kysymystä *Mitä teit*, sanaliitto *olin ostamassa* edustaa temporaalista liitto-

konstruktiota, johon *kalaa* liittyy yhtenäisenä dependenttinä. Samanaikaisuutta ilmentävä lokatiivisija vaatii finiittiverbiä, jolla on olosijan valenssi. Olo-
verbeistä väriltömin on tietysti itse *olla*.

Vastaavasti myöhempään ajankohtaan viittaava kolmannen infinitiivin illatiivi vaatii seuraansa muutossijaa vaativan apuverbin. Kiinteisiin konstruktiioihin on vakiintunut muutosverbi *tulla*. Kaksitulkintaisuus on tietysti tässäkin mahdollista: *Tulen ottamaan asiasta selvää ja vaatimaan osaani saaliista* jäsenyy eri tavoin sen mukaan, onko *tulen* käsitettävä apuverbiksi vai liikettä ilmaisevaksi itsenäiseksi verbielementiksi. Periaatteellisesti edellä käsitellyt konstruktiot eivät eroa ns. liittotempuksista muuta kuin siinä, että niissä aikasuhdetta ilmaisevat taivutus- eivätkä johdinsuffiksit. Taivutus- ja johdinsuffiksi voivat *tulla* myös yhtäaikaisesti kyseeseen, kuten edellä esitetystä savolaismurteen esimerkistä selvisi: *on rikastunna*. Siinä nominaalimuoto kuvastaa hyvin perfektin kaksikasvoisuutta: partisiipin tunnus viittaa taaksepäin, olosijan päätte vallitsevaan ajankohtaan. Sijapäättekään ei silti ole yksiselitteinen. Erikseen mainittakoon sellainen satunnaiskonstruktio kuin *Tuomiokirkon perustamisesta tuli kulu-neeksi 750 vuotta*, joka aikaisempaan prosessiin viittaavan partisiipin tunnuksen ohella sisältää apuverbin vaatiman tulosijasuffiksin. Translatiivi merkitsee aikarajan ja ilmaus on selvästi temporaalinen. Tämä osoittaa taas kerran todeksi sen, että tempukset ovat sekundaareja, ajan adverbit — ilmaistut tai ilmaisemattomat — primaareja.

Temporaalisiin konstruktiioihin voi sisältyä modaalinen vivahde. Perfekti ja pluskvamperfekti saattavat esiintyä puhujan kannalta ulkopuolisen kerronnan tempuksina: *Kantaja oli kävellyt tietä pitkin, kun vastaaja oli hyökännyt hänen kimppuunsa*. Satunnaiskonstruktioissa — näillä tarkoitan nominaalimuodon sisältäviä rakenteita, joita ei pidetä liittotempuksina — temporaalis-modaalinen aspekti on varsin tavallinen. Edellä mainitun *tule-* + aktiivin 2. partisiipin translatiivin funktio on määräyhteyksissä olennaisesti toinen kuin ajankohdan rajaamissa ilmauksissa: *Tulin perustaneeksi kultakalayhdistyksen. Toivottavasti en tule puhuneeksi palturia*. Näissähän rakenne viittaa epähuomiossa sattuneeseen tilanteeseen. Samaan tapaan *ole-* apuverbi eräiden infiniittiosien yhteydessä ilmaisee prosessia, joka jäi tapahtumatta: *Olin saamaisillani ison kalan. Olin suuttuvini* (vrt. O. Ikola, Lauseopin kysymyksiä 111). Mainittujen konstruktioiden sisältämät johdin- ja taivutussuffiksit ovat ensi sijassa modaalisia merkitsimiä, joihin niveltyy vallitsevaan tilaan viittaava olosijailmaus Aika selviää apuverbin tempuksesta.

Vaikutelma tehostuu varsinaisia modaalisia verbiliittoja tarkasteltaessa. Modaaliverbien kategoria on suomessa varsin epämääräinen: siihen kuuluu sekä varsinaisia että tilapäisiä jäseniä, sellaisia, jotka esiintyvät aina yhdessä jonkin infiniittimuodon kanssa, ja toisia, jotka voivat olla myös itsenäisen predikaation kannattajia. Modaaliset apuverbit toimivat konjugaatiosuffiksien

kiinnityspohjana samaan tapaan kuin *ole-* ja *tule-* ja ovat syntaktiselta funktioltaan näihin rinnastettavissa, mutta niiden merkitys ei ole ensisijaisesti kieliopillinen kuten edellä mainittujen. Modaaliverbit ovat sisällyksellisesti statii-visia, vallitsevaan tilanteeseen sidoksissa, mutta niihin liittyvät nominaalimuodot edustavat tulo- tai jopa erosijafunktioita. Modaaliverbi finiittisenä kuuluu aina matriisilauseeseen, erässä tapauksissa se esiintyy kokonaisilmauksen kannalta toisarvoisena lausemodaliteetin merkitsimenä: *Hän voi ottaa asian puheeksi*, vrt. *Hänen täytyy ottaa asia puheeksi*. Nesessiivilauseet ovat modaalisia nekin, vaikka nesessiiviverbi lauseenulkoisenakin ulottaa rektiosuhteensa uppolauseen subjektiin. Esimerkkilauseet ovat tietysti tulkittavissa toisinkin: *Hän voi (hän ottaa asian puheeksi)* ja *Hänen täytyy (hän ottaa asian puheeksi)*, jolloin pintarakenteen kannalta on päädytty liittopredikaattiin. Sanaliitto *voi ottaa* on parafrasoitavissa potentiaalimuodoksi *ottanee*, ja se saa infiniittijäsenensä mukaiset määritteet. Yleensä katsotaan ensimmäisen infiniitin lyhyen muodon edustavan nominipredikaatiota — pintarakenteessa subjektia tai objektia, mutta sen alkuperäinen latiiivisuus on muutenkin kuin obsoliittisesti huomionarvoinen. Rinnakkain voi asettaa sellaiset ilmaukset kuin *voim/osaan/yritän tehdä* ja *pystyn/kykenen/pyrin tekemään*, joissa ei ole muuta eroa, kuin että jälkimmäinen ryhmä rakentuu produktiivisen tulosijan toteuttamalle predikaatiolle; tulosijan funktio on kummassakin ryhmässä modaalinen. Perustana on kuitenkin lokaalinen komponentti: viitatessaan myöhempään aikasuhteeseen tulosijat sisältävät tarkoituksellisen, vielä toteutumattoman modaliteetin. Vastakkaisena parille *alan tehdä* ~ *rupean tekemään* esiintyy *lakkaan tekemästä*, missä erosijamuoto kuvastaa lokatiivi ~ latiiivin negatiivista vastapoolia ablatiivisia. Nämä esimerkit riittävät osoittamaan, miten verbaalinominilla on deklinaatioon mukautuneena modaliteettia vahvistava funktio varsinaisen semanttisen ytimensä ohella.

Modaalisten konstruktoiden osalta on erityisen vaikeaa vetää raja verbi-liiton ja verbin ja sen komplementin välille, mikä johtuu koko asianomaisen verbikategorian häilyvyydestä. Selvimmin erottuvat omaksi ryhmäkseen ne modaaliverbit, jotka esiintyvät myös lauseen modaliteetin merkitsiminä eivätkä siis välttämättä ole suorassa yhteydessä nominaalimuotoon. Näihin kuuluvat *voi*, *saattaa*, *mahtaa*, *taitaa* samoin kuin nesessiiviset *täytyy*, *pitää*. Liittoilmauksissa verbaalinomininit ovat hallitsevalle finiittiverbille välttämätön täydenne, eivät niinkään nominisuutensa vaan verbisyytensä ansiosta. Kaikesta huolimatta finiittiverbi on näissäkin tapauksissa muotopuoli: sillä on modaalinen ja temporaalinen funktio mutta ei selvää valenssia eikä semanttista sisällystä. Edellä kävi ilmi, että rakenteen modaalisuus saattaa sisältyä myös sen nominaaliosaan tai finiitti- ja infiniittijäsenten yhteisvaikutukseen (*Tulin perustaneeksi kultakalayhdistyksen*). Samoin on nesessiivisyyden laita. *Meidän täytyy tarkoin ajatella asiaa* on parafrasoitavissa ilmaukseksi *Meidän on tarkoin ajateltava*

asiaa. Finiittiverbien kannalta siinä on kyseessä nominipredikaatio, näköjään samalla tavalla »paikaton» kuin *On kylmä*. Ilmauksen yksipersonaisuus ja nesessiivisyys sisältyy verbaalinominin passiivielementtiin, kun se taas edellisessä nesessiivirakenteessa ilmenee finiiittiverbin passiivisesta johdinaineksestä: *täytyy*. Nesessiivisyys on siten eräissä tapauksissa keskittynyt upotteeseen, toisissa taas matriisilauseeseen.

Edellä käsitellyissä tapauksissa verbaalinomini on finiiittiverbille välttämättömän, koska sillä on käytettävissään sekä verbin että nominin ilmaisukeinot. Toiseen tyyppiin kuuluvat ne tapaukset, joissa finiiittiverbi saa nominaalirakenteen nimenomaan nominidependenttikseen ja infiniittimuodon verbiysyys vaikuttaa vain minisyntaksiin. Finiiittiverbi tarvitsee vain nominia, ei verbiä. Siten matriisilauseen kannalta nominaalirakenne saattaisi korvautua normaalinominilla. *Näin hänen tulevan* tosin sisältää finiiittiverbin kannalta välttämättömän objektiosuuden, mutta partisiippimuoto voisi vaihtua tavalliseen deverbaaliin tai mielivaltaiseen muuhunkin substantiiviin: *Näin hänen tulonsa/hahmonsä/seurueensa/tyhmyytensä*. Partisiipin tunnuksen sisältämä aikasuhte on merkityksellinen upotteen, ei matriisilauseen kannalta.

Verbaalinominin sijamuodosta selviää, mitä syväsjakategoriaa rakenne finiiittiverbin kannalta edustaa. Ensimmäisen infiniitin lativi viittaa useimmiten nominatiiviin: *Pelkään ottaa sammakon käteeni* ~ *Minua pelottaa ottaa sammakko käteeni*. Kolmannen infiniitin sijamuodoista inessiivi on sopeutettavissa statiiviseen, elatiivi ja illatiivi dynaamiseen predikaatioon: *Tulin sullo-masta perunoita säkkiin*, missä sekä finiiitti- että infiniittimuodolla on valenssimukaiset omat määritteensä. Partisiipit ovat nominaalimuodoista monitoimisimmat jo siitäkin syystä, että ne saavat vapaasti sijapäätteitä ja esiintyvät yhtä hyvin passiivi- kuin aktiivimuotoisinkin. Esiintyessään matriisilauseen välttämättömän osan perustana ne sijoittuvat nominatiivikategoriaa ilmentävään nominatiivi- tai genetiivi/akkusatiivi-muotoon tai lokaalisen predikaation mukaisiin olo- tai tulosijalokeroihin; erosija on paljon harvinaisempi: *Taideteos on kaikkien nähtävissä* ~ *Vein sen pois kaikkien nähtävistä*. Tilaa ilmaiseva essiivi ja tarkoitukseen vihjaava translatiivi eivät saa lainkaan erosijailmausta kumppanikseen: *Asia on tuomarin tutkittavana* ~ *Annoin asian tuomarin tutkittavaksi*.

Nimenomaan silloin kun nominaalimuoto on tavallaan finiiittiverbin välttämättömän dependentin sijaishallsijana, upotteen ja matriisilauseen rajoille syntyy hankausta. Yleensä finiiittiverbi vahvempana uskaltautuu alueenlylytykseen. Verbaalinominihan ottaa upotteeseen mukaan omat objektinsa ja adverbiaalinsa, mutta subjektin suhteen syntyy ristiriitaa. Eräissä tapauksissa upotteen ehtona on yhteinen subjekti: *Minin selvittämään asiaa*. Finiiittiverbi voi myös riistää nominaalimuodon aktiivin toimijan omaksi passiiviseksi osalistujakseen: *Estin häntä menemästä*. Toisinaan näkyy päädyttävän sopuratka-

suun, kun yhteinen jäsen on sekä upotteessa että matriisilauseessa samafunktioinen: *Asia annettiin tuomarin tutkittavaksi*, mutta vähäinen variointi osoittaa, että tässäkin toimitaan finiittiverbin ehdoilla: *Annoin asian tuomarin tutkittavaksi*. Matriisilauseen kannalta kaikkein vähämerkityksisimmässä osassa verbaalinomini on silloin, kun se kaikkine dependentteineen on partisiippimuotoisena alistettu jonkin matriisilauseen verbin nominalamaisen määritteeksi, kuten käy agentti- ja adjektiivirakenteissa: *Hän jatkoi opettajansa viitoittamaan suuntaan* tai *Oppilaat eivät pitäneet ankaruudestaan tunnetusta opettajasta*.

Finiitti- ja infiniittiverbimuodon keskinäisissä suhteissa on vielä kolmaskin vaihtoehto: ne on voitu saattaa satunnaisesti toistensa yhteyteen kummankaan tarvitsematta syntaktista tai semanttista sivustatukea. Ilmauksen makrosyntaksin kannalta infiniittimuotoon pohjautuva rakenne on kuitenkin sivuosassa: se edustaa lauseenmääritettä, joka jää matriisilauseen perusstruktuurin ulkopuolelle. Matriisilauseen ja nominaalirakenteen välillä saattaa vallita aikasuhte, kuten on selvästi laita temporaalirakenteissa: *Talven lähestyessä päivät lyhenevät* tai *Pimeän tultua on syytä käyttää heijastinta*. Samanaikaisuutta osoittaa olosijamuoto, varhaisempaa aikasuhdetta varmemmaksi vakuudeksi sekä johdin — passiivin toisen partisiipin suffiksi — että vanha erosijan päätte. Verbaalinomini siis osoittaa aikasuhteen tyypillisin nominikeinoin. Translatiivimuoto tulosijana viittaa periaatteessa myöhäisempään aikasuhteeseen. Useimmiten myöhäisyys on semanttisehtoista; vrt. *Hän käyttää silmälasia vaikuttaakseen oppineelta*, missä käyttäminen ja vaikuttaminen tapahtuvat samanaikaisesti.

Monissa tapauksissa kantalauseen ja siihen kylkiäisenä liittyvän nominaalirakenteen välillä ei ole mitään varsinaista aikasuhdetta. Näin on laita nimenomaan silloin, kun verbaalinomini esiintyy marginaalisijassa. *Tyttö kulki laulaen* edustaa kahta erillistä prosessia: *kulki* ja *lauloi*, vaikka ne tässä esimerkissä saattavat tapahtua samanaikaisesti. Mutta *Pystyyn kavahtaen koira syöksyi huoneesta* tai *Koira syöksyi huoneesta rynnäten tunkeilijan kimppuun* edustavat vain peräkkäisiä tapahtumia, jotka on suhteutettu toisiinsa kieliopillisesti, ei ajallisesti. Samoin käy, kun nominaalirakenteessa 2. infiniitivin instruktiivin korvaa sen negatiivinen vastine, 3. infiniitivin abessiivi: *Vieras tuli kenenkään kutsumatta ja poistui kenenkään huomaamatta*. Kyseisissä rakenteissa ei ole mitään aikasuhteeseen viittaavaa suffiksiainesta, ja niiden modaalisuuskin riippuu kokonaan asianomaisten verbien keskinäisestä merkityssuhteesta. *Tyttö kulki ontuen* voidaan käsittää modaalisesti: *Tyttö kulki siten että hän ontui*, mutta *Tyttö kulki laulaen* ei luonnu vastaavanlaisiin selityksiin. Aikasuhte on hämärtymässä temporaali- ja finaalirakenteidenkin osalta. Nykyisin näkee sellaisia ilmauksia kuin *Osa joukkueesta matkusti tänään pääryhmän seuratussa viikon kuluttua* tai *Koira paljasti hampaansa iskeäkseen ne sitten tunkeilijan sääreen*, missä sijasuffikseilla on vain lauseidenvälisten additiivisten konektorien funktio.

Suomessa verbaalinominit muodostavat morfologisesti sopimuksenvaraisen, sulkeisen ryhmän. Syntaktisena kriteerinä deverbaalisia nomineja ajatellen voidaan pitää objektin esiintymistä — tämä tietenkin pätee vain transitiivi-verbistä johtuneiden nominien suhteen. Lisäksi on huomattava, että vain verbaalinominit tulevat liittotempuksen osajäsenenä kyseeseen, paitsi edellä mainittua kielteistä preesensia. Tämä johtuu siitä, että vain verbaalinomineihin sisältyy johdin ja/tai sijapäätteen edustama aikasuhteen merkitys. Se on eräiden konstruktioiden osalta himmenemässä, mutta lauseidenvälisen konektorin funktio on säilynyt. Verbaalinominin lähestyessä normaalinominia juuri aikasuhteen hämärtyminen on ratkaisevaa. Ilmiö on fraasikohtainen; *ankaruudesta tunnettu opettaja* ei sisällä mitään aikaisempaan prosessiin viittaavaa, kuten esim. *tyhmyydestä sakotettu virkamies*.

Vaikka verbaalinominit kokonaisilmauksen nominien kannalta ovat verbejä, finiittiverbin kannalta ne ovat nomineja. Tästä ehkä selittyy toisenlainen, deverbaaliseen normaalinominiin pohjautuva rakenne, joka on pesiytynyt nykykieleen. Sen ytimenä on verbin abstraktio, joka vetää palvelukseensa semanttisesti mahdollisimman tyhjiin puristuneen finiittiverbin, useimmiten sellaisen, joka ei saa verbaalinominia täydenteekseen. Näitä ovat ennen kaikkea aktiivinen *suorittaa* ja passiivinen *tapahtuu*: *Ilmassa tapahtuu vähitellen kylmenemistä* tai *Valkopyykin ulkokuivausta suoritetaan*. Vaikka finiittimuotoiset yleisverbit säilyttävätkin syntaktisen ylliotteensa, ilmaus on kokonaisuutena nominivaltainen. Rakenne ei periaatteellisesti ole kielenvastainen; voimakkaasti resultatiivisista verbeistä noministettuna se kuitenkin on sisällyksellisesti paradoksaalinen, kuten jälkimmäinen esimerkki osoittaa.

Kokoavasti on todettavissa, että verbistä johtunut nomini saattaa lausedynamiikan kannalta esiintyä seuraavissa funktioissa:

1. Yksinäistempuksen pohjana on tuntomerkillinen tai tuntomerkitön deverbaali nominijohdos: Isä *muisti* lupauksensa (vrt. Isän *muisti* on vielä terävä).

2. Verbiliiton osina tulevat kyseeseen finiittimuotoinen apuverbi ja siihen kytkeytynyt nominaalimuoto.

2.1. Temporaalisissa konstruktioissa apuverbi (*ole-* tai *tule-*) ilmaisee absoluuttista, infiniittimuoto relatiivista aikaa. Jälkimmäisen morfologisena ilmentimenä voi olla johdin (*Vieraat ovat tulleet*) tai sijapäätte (*Ilma on kylmenemässä*).

2.2. Modaalisisissa konstruktioissa modaaliteetin kannattimena on finiittiverbi (*Karhut osaavat tanssia*) tai verbaalinominiin sisältyvät johdin- ja päätteainekset (*Olin astumaisillani* harhaan ~ *Olin ymmärtävinäni* väärin), mutta myös konstruktion kokonaisuutena voi sisältyä modaalinen vivahde, joka ei selviä sen osien yksityismerkityksistä (*Olin astua* harhaan). Pragmaattisetkin näkökohdat on otettava huomioon. (*Tulin puhuneeksi pitkän aikaa* on temporaalinen

konstruktio, mikäli ajatellaan prosessin päättymisajankohtaa, muuten siinä on modaalisuus etualalla. Kaikki modaaliset konstruktiot ovat tietenkin myös temporaalisia ja päinvastoin, mutta mikäli ilmaus on »indikatiivinen», erikoiskeinot eivät ole modaliteetin toteamiseksi tarpeen.)

3. Sekä verbaalinomini että deverbaalinen normaalinomini saattavat dependentteineen edustaa jotakin syntaktista nominikategoriaa.

3.1. Makrosyntaksin kannalta välttämätön nominiosa voi esiintyä pintastruktuurissa subjektina, objektina tai sidonnaisena adverbiaalina (Kuulin tuulen pauhaavan ~ Kuulin tuulen pauhun; Tulin viljaa korjaamasta ~ Tulin viljan korjuusta).

3.2. Nominiosa tulee kyseeseen myös jonkin lauseenjäsenen yksityismääritteenä (Oppilaat eivät pelänneet ankaruudestaan tunnettua opettajaa ~ Oppilaat eivät pelänneet ankaruudestaan kuuluisaa opettajaa).

3.3. Nominikategorian edustaja voi liittyä lauseeseen ulkopuolisena määritteenä (Paetessani tuli kiire ~ Paossani tuli kiire).

Kuten edellä olevasta ilmenee, finiittiverbien, verbaalinominien ja tavalisten deverbaalinominien funktiot käyvät suuressa määrin yksin, siten että verbaalinomit tunkeutuvat finiittiverbien ja deverbaalinomit taas verbaalinominien alueelle. Syntaktis-semanttisina kategorioina verbi ja nomini eroavat toisistaan ennen kaikkea siinä suhteessa, että verbi kertoo ja nomini kuvaa. Asiat ja argumentit voivat seurata toisiaan jatkuvana nauhana, tai ne voidaan vyöryttää esiin staattisena, todettavana tilannekuvana. Verbaalinomini sijoittuu tässäkin puolitiehen: se pilkkoo tapahtumanauhahan pieniksi, tiuhaan vaihtuviksi näkymiksi ja edustaa siten muuttuvaa muuttumattomuutta.

Syntactic functions of deverbal nouns in Finnish

Eeva Kangasmaa-Minn (Turku)

It may be argued that the noun has priority over the verb, at least from a functional point of view. It seems that in languages in general, Indo-European as well as Finno-Ugric, the finite verb represents a nominal derivative of the verb root. In other words, in order to be able to operate as a verb, the root in question must first be changed into a noun.

Finnish has a multitude of deverbal

noun derivatives, some of which occur as finite verb forms representing the present and past tenses. Further development has rendered them phonologically different from nouns proper, so that the tense forms are easily kept apart. But the intermediate category of verbal nouns shares in part forms with the ordinary derivatives and may be distinguished only with the help of syntactic criteria. Infinitives and participles are characterized

by the fact that they take noun dependants according to their valencies as verbs, while they themselves are dominated by finite verbs in their roles as clause constituents.

The syntactic function of a verbal noun depends on its relation to the finite verb. In addition to the quality, the closeness of the relation is also decisive. A verbal noun occurring as a nominal predicate with a copula or as a locative dependent of a verb may act as the core of a compound tense. The finite verb takes the role of an auxiliary and the common dependants adapt themselves according to the valency of the verbal noun. Apart from the compound tenses of perfect and pluperfect, there exist other constructions which in certain environments may act as tenses; e.g. *Olin ostamassa kalaa* 'I was buying some fish' may be described a progressive tense when answering the question *What did you do?* as opposed to the local interpretation *Where were you?*

Verbal nouns occur in a variety of modal constructions as well. The category of modal verbs is not closed in Finnish, and many of them act both as auxiliaries and independent verbs. A characteristic group is formed by verbs occurring as modal markers of an utterance, in which case the matrix sentence stands alone as a modifier for the embedded clause: *Hän tahtoo tulla aikaisin* 'It is usual that he comes early' as opposed to *Hän tahtoo (Hän tulee aikaisin)* 'He wants to come early'. The modality may be expressed in the verbal noun, which in that case occurs together with the temporal auxiliary *ole-* (stative) or *tule-* (dynamic): *Hänen on tullava aikaisin* 'He has to come early' or *Tulin puhuneeksi palturia* 'I happened to talk nonsense'.

An embedded verbal noun and its dependants may form an integral part of the utterance, e.g. in the case of the so-called referative construction, where it takes the surface role of an object or a subject: *Näin hänen tulevan* 'I saw him come'. Since the verbal noun is comparable to an ordinary noun it may also occur as a special modifier to a clause constituent: *Hän on kaunopuheisuudestaan tunnettu henkilö* 'He is a person known for his eloquence'. The verbal noun may also take the role of a sentence modifier occurring as a loose element, very often indicating the aspectual relation in reference to the matrix clause: *Talven lähestyessä päivät lyhenevät* 'With winter approaching the days get shorter'. But there are not necessarily any aspectual relations between the clauses, e.g. *Lopettaen puheensa hän syöksyi huoneesta* 'Finishing his speech he rushed out of the room', where the instructive ending of the verbal noun just connects two successive incidents grammatically together.

In Finnish the category of verbal nouns is morphologically conditioned and discernible from ordinary deverbals with the help of syntactic criteria. Only the verbal nouns may take an object, while adverbials may be connected with all deverbals. Only verbal nouns may occur as constituents in temporal and modal compound tenses. From the point of view of the finite verb, however, a verbal noun is comparable to an ordinary noun. This may partly explain the appearance of another type of construction in present-day Finnish, where an abstract deverbal noun derivative occurs together with a semantically void finite verb: *Ilmassa tapahtuu kylmenemistä* 'There will occur increasing coldness in the weather.'